

Senovės Lietuvos paveikslas XX a. I pusės latvių literatūroje

The Image of Ancient Lithuania in Latvian Literature of the First Half of the 20th Century

VIGMANTAS BUTKUS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

vigmantas.butkus@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6930-5716>

Anotacija: Senovės Lietuvos paveikslas XX a. I pusės latvių grožinėje literatūroje dažniausiai atskleidžiamas ne tiesiogiai Lietuvos istorijai, bet senajai Latvijos istorijai skirtuose įvairių žanrų ir įvairios meninės kokybės kūriniuose. Daugiausia tokių kūrinių yra apie pietinėje Latvijos dalyje gyvenusias gentis: sėlius, ypač žiemgalius, kurių istorija sunkiai atskiriama nuo lietuvių istorijos. Skirtingai nei XIX a. latvių rašytojų kūryboje, XX a. senieji lietuviai jau nebėra vaizduojami vien romantiškai, kaip herojiškai bendragenčiai baltai, bet ir kaip galinga priešiška jėga, kelianti pavojų Latvijos žemėms. Dominuoja istorinę tikrovę pačiais bendriausiais kontūrais atitinkantis senosios Lietuvos vaizdas, bet jame esama ir daug autorinės išmonės (pvz., rašoma apie nebūtas „lietuvių princeses“, nerealistišškai išplečiamos XIII a. Lietuvos ribos ir panašiai). Lietuvos senovės realijos – istoriniai vardai, įvykiai – kūriniuose paprastai pateikiamos be papildomų paaiškinimų, o tai liudija nuostatą ir pasitikėjimą, kad tuometis skaitytojas turi pakankamai šios srities informacijos.

Raktažodžiai: senovės Lietuva, žiemgaliai, paveikslas, istorinė tikrovė, fikcija.

Abstract: The image of ancient Lithuania in Latvian fiction of the first half of the 20th century is usually revealed through works of various genres and uneven artistic quality depicting the ancient history of Latvia and not the history of Lithuania directly. Nearly all such literary pieces are on the tribes that lived in the southern part of Latvia: the Selonians, and especially the Semigallians, whose history is inseparable from Lithuanian history. Unlike the works of 19th-century Latvian authors, 20th-century works no longer depict ancient Lithuanians only in a romantic way, as heroic people that belonged to the same Baltic tribe, but as a powerful and hostile force that threatened the Latvian lands. The image of ancient Lithuania containing the most common historical characteristics prevails;

however, it also contains a lot of authorial invention (e.g. the authors write about imaginary “Lithuanian princesses,” or they expand the boundaries of 13th-century Lithuania in an unrealistic way, etc.). The realities of ancient Lithuania, e.g. the historical names and events, are usually presented without any further explanation, which is a sign of an attitude and belief that the reader of the time had sufficient information on the subject.

Keywords: ancient Lithuania, Semigallians, image, historical reality, fiction.

Įvadas

Lietuvos, lietuvių paveikslas latvių literatūroje plačiau ar tik epizodiškai analizuotas ne vieno mokslininko. Daug šio paveiklo aspektų aptarta, bet likę ir labai daug neaptartų, iki šiol nepastebėtų, nepristatytų, keliančių smalsumą ir imagologinę intrigą. Šio straipsnio intriga nusakytina tokiu probleminiu klausimu: kaip pasikeičia senosios istorinės Lietuvos vaizdas XX a. I pusės latvių literatūroje lyginant su XIX a. literatūra, kokios išryškėja naujos jo dominantės?

Kelių literatūrologų konstatuota, kad XIX a. latvių literatūroje Lietuvos senovės tema buvo dažna, kad ir visa senoji istorinė Lietuva, ir jos asmenybės tuo metu vaizduojami apgaubti romantinės auros, didingi, narsūs, herojiški. Pabrėžiama, kad latviams nacionalinio atgimimo laikotarpiu šios temos reikėjo kompensuoti savos šlovingos istorijos trūkumą, lietuviškąją praeitį iš dalies pateikiant kaip gentiškai, bendrabaltiškai savą praeitį, tokiu būdu tvirtinant nacionalinę savimonę ir savigarbą¹.

Kęstutis Nastopka, kuris senosios istorinės Lietuvos paveikslą XIX a. kaimynų literatūroje yra analizavęs išsamiausiai, vėlesnio laikotarpio situaciją vertina santūriai. Anot jo, XX a. pradžioje „[a]nkstesnio herojinės Lietuvos aukštinimo pėdsakų pasitaiko tik epigoninio pobūdžio kūrinuose“ (Nastopka 1971: 131–132), o „[l]aikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų istorinės Lietuvos tematika latvių literatūroje buvo tik epizodinis reiškinys“ (Kubilius, Nastopka

---

1 Literatūrinės baltistikos mokslininkų tyrimuose aptartieji Lietuvos ir lietuvių paveiklo latvių literatūroje aspektai, tarp jų – ir senovės Lietuvos idealizuoto vaizdavimo XIX a. latvių raštijoje aspektai straipsnyje atskirai nebepristatomi, kadangi jie, nurodant konkrečius literatūrologų darbus, jau yra apžvelgti ir konspektyviai pristatyti čia: Butkus 2018: 122–128 (skirsnis „Imagologija: asimetriškas santykis“).

1974: 308). Iš dalies sutinkant su pirmuoju teiginiu, antrąjį reikėtų vertinti kaip diskutuotiną, net ginčytiną. Iš karto primenant, kad sovietmečiu, kada buvo publikuoti Nastopkos darbai, ne apie visus ankstesnių epochų latvių autorius ir kūrinius, tarp jų ir tokius, kuriuose ryški lietuviškoji istorinė tematika, buvo galima rašyti. Dėl šios priežasties minimą tematiką plėtojančių literatūros kūrinių galėjo atrodyti ir atrodė daug mažiau, nei yra iš tikrųjų.

Straipsnio tikslas – atskleisti kiek įmanoma *platesnę* tokių kūrinių panoramą XX a. I pusės latvių literatūroje, atsakant ir į suformuluotą probleminį klausimą, ir į kitus analizuojant šią temą natūraliai kylančius klausimus. Pažymėtina, kad atskleisti *visos* panoramos neleidžia, viena vertus, straipsnio apimtis, kita vertus, įvairių žanrų to meto latvių grožinių kūrinių istorine tematika gausa, kurią visą aprėpti, išstudijuoti prireiktų nepaprastai daug laiko. Tad natūralu, kad kokie nors lietuviški siužetai, motyvai galėjo likti mano nepastebėti. Kita vertus, neaktualizuojami ir kai kurie pastebėtieji, nes yra akivaizdžiai nereprezentatyvūs nei menine, nei kitomis prasmėmis, tad neverti bent kiek rimtesnio imagologinio dėmesio.

Be to, dėl apimties ribojimų ir kitų priežasčių už straipsnio akiračio paliekami: 1) istoriniai Janio Rainio (*Jānis Rainis*, tikr. *Jānis Pliekšāns*, 1865–1929) kūriniai su lietuviškais motyvais, 2) įvairių rašytojų kūriniai apie Saulės mūšį, 3) kūriniai, kuriuose atsiskleidžia ne senoji, bet vėlesniųjų amžių (XVI–XIX a.) Lietuvos istorija, kaip sąlyginę senovės Lietuvos ribą brėžiant Žalgirio mūšio epochą. Apie pirmųjų kūrinių lituanistinius aspektus ne kartą rašyta, o antriešiams ir tretiesiems tikslinga skirti po atskirą straipsnį ne ti(e)k dėl apimties, bet ir dėl tų kūrinių specifikos.

Iškeltajam tikslui natūraliai tinkanti tyrimo paradigma, kuria straipsnyje remiamasi, yra tradicinės literatūrinės (arba komparatyvinės) imagologijos paradigma. Viena pagrindinių darbinių jos sąvokų – paveikslas, vaizdas (iš lot. *imago*). Žymus vokiečių imagologas Manfredas Belleris vieną svarbesniųjų savo straipsnių pradeda tokiu sakiniu: „Kito paveikslas [*das Bild*] čia reiškia svetimų šalių, tautų ir kultūrų vaizdavimą literatūroje“ (Beller 2006: 21). Toliau visas dėmesys ir koncentruojamas į senovės lietuvio, Lietuvos, kaip *kito* ar *beveik kito*, paveikslą, į įvairiausių jo pavidalus kone išimtinai tokiuose latvių literatūros kūriniuose, kurie baltistiniuose literatūrologų tyrimuose dar nebuvo analizuoti.

Literatūrinis ankstyvosios latvių genčių istorijos vaizdas ir lietuviai jame

Rašydami apie ankstyvųjų laikų istoriją, latvių autoriai dažniausiai savo žvilgsnį kreipdavo ne į šiaurines ar rytines, bet į pietines ir vakarines Latvijos žemes. Tokia žvilgsnio kryptis suprantama, nes būtent tose žemėse gyvenusių genčių (žiemgalių, kuršių, lyvių, net sėlių) praeitis objektyviai suteikdavo daugiau peno vaizduotei, nes atrodė dokumentiškai turtingesnė, kai kuriais atvejais – herojiškesnė, įdomesnė. O rašant apie vakarų, ypač pietų Latvijos praeitį, lietuviškasis dėmuo būdavo natūralus, dažnai – tiesiog neišvengiamas.

Literatūriniame epochos iki vokiečių ordino atėjimo paveiksle įkomponuotasis lietuvių ir Lietuvos vaizdas įdomus pirmiausia netikėtumu, fantazijos žaisme, tačiau ne tik tuo. Tikslinga pasekti, koks jis išryškėja trijų labai skirtingų autorių labai skirtinguose kūriniuose: Janio Veselio (*Jānis Veselis*, 1896–1962) romane *Trys laimės* (*Trīs laimes*, 1929), Ansio Gulbio (*Ansīs Gulbis*, 1873–1936) apysakoje *Gaidis* (1935) ir Jėkabo Saivos (*Jēkabs Jansons-Saiva*, 1890–1953) poemų trilogijoje *Kuršių karalius Ulvis* (*Kuršu ķēniņš Ulvis*).

Saiva XX a. 4-ajame dešimtmetyje labai domėjosi senosiomis kronikomis, vieną jų, *Eiliuotąją Livonijos kroniką*, išvertė į latvių kalbą, vertimas buvo publikuotas 1936 m. Šis interesas ir suteikė postūmį kurti trilogiją apie karinguosius kuršius, kurios pabaigtos dvi pirmosios dalys: poemos *Vilkų laukas* (*Vilku lauks*, 1935) ir *Birkos balandžiai* (*Birkas baloži*, 1937). Tai kone homeriškai plataus epinio užmojo kūriniai, parašyti šešiolikaskiemenių hegzametru, skaidomi giesmėmis. Pirmojoje poemoje vaizduojamas nesėkmingas kuršių žygis į Daniją, iš kurios pralaimėję, nuginkluoti ir danų karaliaus įsakymu apakinti, išskyrus vieną kitą paliktą vienaakį keliui rodyti, kuršiai pėsti paleidžiami grįžti į tėvynę. Jų kelionė tragiškai baigiasi būtent Lietuvoje. Praeinami Rietavas, Telšių šilai, artėjama prie Skuodo (*Škoda*). Lietuviai apibūdinami kaip labai prielankūs namo grįžtantiems nelaimėliams, tačiau Lietuvoje (*Leišu zemē*) nepaprastai, tiesiog neįtikėtinais daug vilkų. Gaujos vilkų seka beginklių aklų kuršių būrį ir galop naktį lauke kažkur netoli Skuodo juos užpuola, išžudo. Vėliau šis Lietuvos žemėse esantis laukas ešą apipinamas legendomis, poema baigiama eilute: „Šalinasi žmogus ir gyvulus to prakeikto Vilkų lauko“² (Saiva 1935: 108).

2 Kūrinių vertimai iš latvių kalbos yra straipsnio autoriaus. Pateikiami ne meniniai, o filologiniai-prasminiai vertimai.

Poema *Birkos balandžiai* skirta išgalvotai istorijai, vykstančiai pirmo tūkstantmečio pabaigoje. Ji yra apie tai, kaip jungtinės kuršių, samių ir lietuvių pajėgos užima ir su žeme sulygina istoriškai garsų prekybinį vikingų miestą Birką, stovėjusį Mälareno ežero saloje, esančioje netoli dabartinio Stokholmo. Šioms pajėgoms vadovauja kuršių karalius Ulvis, samių vadas Kemba ir lietuvių vadas Gerulaitis (*leišu lielskungs Ģerulaitis*). Kolektyvinis lietuvių karių, kaip ir jų vado, portretas neturi ryškesnių individualizuojančių savybių, kurios aiškiai atskirtų jį nuo kuršių ir samių portretų. Priešingai, nuolatos pabrėžiama trijų tautų ir jų vadų bendrystė, susitelkimas, netgi broliavimasis, kurie gali būti nusakyti tokiomis tipiškais patosiškais kūrinių frazėmis: „Kyla štai trys tautos, didūs trijų tautų vadai / [...] / Tris skydus laiko rankos“ (Saiva 1937: Nr. 4, 284). Vienintelis pastebimesnis lietuvių išskirtinumas, kitoniškumas yra tas, kad jie nėra jūrinė tauta, skirtingai nei kuršiai ir tokiais poemoje laikomi samiai: „[p]usę jūros Kuršas valdo, antrą pusę – samių žmonės“ (ten pat, Nr. 3, 201). Vis dėlto šis kitoniškumas tuoj pat sušvelninamas Gerulaičio monologo apie visas tris tautas, kurios galvoja „vieną mintį“, rengiasi vienam žygiui, apie tautinę giminystę su kuršiais, apie tai, kad „[l]ietuvių ietis ir kuršių kalavijas – senų laikų giminaičiai“, „karo draugai“ (ten pat).

Antroje poemoje Saiva imituoja *Iliados* manierą, tiesa, estetiškai ne visai sėkmingai, tačiau pats sumanymas „vikingiškos“ temos, sukurtos fikcinės istorijos ir pasirinktos stilistikos prasme, yra įspūdingas, monumentalus. Gerokai kuklesnių mastų ir nelyginamai proziškesni įvykiai vaizduojami labai žymaus latvių leidėjo, tačiau ne itin žymaus rašytojo Gulbio istorinėje apysakoje *Gaidis*, pavadintoje pagrindinio veikėjo berniuko vardu. Pirmu įvadinio komentaro sakiniu apibrėžiamas kūrinių veiksmo laikas – prieš tūkstantį metų. Netrukus paaiškėja ir vieta: tai išgalvotos Mežgalės pilies apylinkės Žiemgaloje, o centrinis įvykis yra lietuvių antpuolis, mūšis su jais, kuris „ne vieną Žiemgalos ir Lietuvos didvyrį užmigdė amžinai“ (Gulbis 1935: Nr. 18, 548).

Aprašant puolančių lietuvių stovyklą, konkrečiomis detalėmis ir bendresniais bruožais ryškinamas itin nepatrauklus jų paveikslas. „Visur aplink žvelgė piktos akys, grėsmingi veidai“, lietuviai negarbingi, pašaipūs (ten pat, 547). Autorius mini stovykloje pramaišiu skambančių „aukštaičių ir žemaičių kalbų garsus“ (ten pat). Nors skaitytojui ir leidžiama aiškiai suprasti, kad užpuolikai, jų dauguma atėjo iš Žemaitijos, jie vadinami ne žemaičiais, bet lietuviais (*leiši*), t. y. istorinis, etnologinis tikslumas Gulbiui tiek šiuo, tiek kitais atvejais nelabai rūpi.

Apysakoje yra vienas kitas momentas, švelninantis bendrojo lietuvių paveiklo negatyvumą. Pvz., minėtina stovykloje dainuojama lyriška liaudies daina, kurios citata pateikiama net imituojant lietuvių kalbą: „Menei saulužė vede / Pirma pavasareli“ (ten pat, Nr. 17, 516). Pats svarbiausias pozityvus momentas šiame paveiksle – pagrindinio veikėjo šeimynai po kautynių atitenka belaisvis lietuvis, kuris pusiau juokais, tačiau ne tik juokais pradžioje pavadinamas „Žemaitijos didvyriu“, o ilgainiui toje šeimynoje pritampa kaip darbštus tarnas, savas žmogus.

Talentingo ir labai produktyvaus prozininko, kritiko, vertėjo Veselio romanas *Trys laimės*, kurio pirmoji, žurnalinė, publikacija turėjo paantraštę „Romanas iš latvių priešistorės“, estetinė prasme yra daug įtaigesnis kūrinys nei Saivos ar ypač Gulbio kūriniai. Savita lėto, ištęsto, ornamentuoto pasakojimo stilistika rašytojas kuria iš esmės realistinį, tačiau prie pat mitologijos slenkščio priartėjantį, o kartais ir jį peržengiantį pasaulį. Pvz., aprašoma kova su latvių mitologijos būtybėmis šungalviais (*sumpurnis*), vaizduojamas kone fizinis kai kurių personažų artumas anapusybei, pagoniškosioms dievybėms. Visas pagrindinis veiksmas vyksta Augšžemėje, teritorijoje tarp Saukos ežero ir Lietuvos, įvykių epicentru tampant vienas greta kito esantiems Stupelių piliakalniui ir Margos kalnui. Tai sėlių žemės visiškai greta dabartinės Lietuvos ribų. Panašu, kad vaizduojamieji kelerius metus trunkantys įvykiai nutinka maždaug X–XI a. Rašytojas neįvardija Latvijos pusės veikėjų bendros gentinės priklausomybės sėliams, tačiau tai sufleruoja visas kūrinio erdvėlaikis. Užtat lietuviai sistemingai vadinami leišiais ir jų vaidmuo romane labai reikšmingas.

Pagrindinis kūrinio antagonistas yra lietuvis kunigaikštis Tūtaras, kuriam „priklausė gana plati ir turtinga sritis Lietuvoje apie Nemunėlio upę ir už jos“ (Veselis 1929: 140). Epizodiškai užsimenama ir apie už jį daug turtingesnius, įtakingesnius lietuvių kunigaikščius, gyvenusius puošniose pilyse palei Nemuną ir dažnai pasivadindavusius „Lietuvos ir net visų baltų genčių – tiek sėlių, tiek klajojančių – valdovais ir karaliais“ (ten pat, 142), tačiau jie į veiksmą neįtraukiami. Romano siužetas konstruojamas komplikuočių archetipinių situacijų principu: jo protagonistas vestuvių dieną pagrobia Tūtaro nuotaką lietuvę, gyvena su ja, susilaukia palikuonio; Tūtaras, it patirdamas sublimaciją, įsimyli ir pagrobia protagonisto aplinkai labai artimą vaidilutę, kurią dar pakeliui į Lietuvą iš jo atkovoja ir išlaisvina taip pat ją mylintis protagonisto sūnus. Netrukus prasideda dėl visų šių įvykių Tūtaro sukeltas karas. Įsiveržusi jo vadovaujama lietuvių

kariuomenė apsupa pilį, kuri kovojant sudeginama, o tose liepsnose sąmoningai susidegina ir pagrindine nesantaikos priežastimi tapusi vaidilutė. Pastarasis veiksmas yra pateikiamas kaip katarsišką finalą suponuojanti auka, padedanti iš naujo susitarti dėl taikos tarp lietuvių ir vietinių.

Būtina pažymėti, kad priešprieša su lietuviu kunigaikščiu – o tai siužetiškai svarbiausioji romano priešprieša – ryškinama ne gentiniu, tautiniu pagrindu, ji yra psichologinė, sykiu įgyjanti labai reikšmingų mitologinių bruožų. Pro teksto audinį lengvai prasišviečia ne tik iš antikos ir dar ankstesnių laikų ateinantys universalieji mitiniai archetipai (nuotakos pagrobimas; dėl moters kylantis karas; pagrindinių herojų dvikova jo metu), bet ir archetipai, turintys nuo XIX a. latvių kultūroje žinomą, jos epizodiškai aktualizuotą lietuvišką pėdsaką (pasišventusios dievams merginos pagrobimas, keliantis asociacijas su Birutės ir Kęstučio istorija; ritualinis susideginimas, keliantis asociacijas su Pilėnų istorija).

Taigi Veselis romane *Trys laimės* sukuria savitą (prieš)istorinę, neomitoliginę misteriją, kurios aktyvūs dalyviai yra ne tik latvių gentys, netiesiogiai, tačiau akivaizdžiai sietinos su sėliais, bet ir lietuviai. Saivos poemose lietuviai aktyviai dalyvauja kuršių, o Gulbio apysakoje – žiemgalių (prieš)istoriniame gyvenime. Literatūrinio Lietuvos paveikslu latvių priešistorėje konfigūracijos yra dinamiškos, įvairios, nes skleidžiasi įvairių santykių: karinių draugiškų ir karinių priešiškių, asmeninių neapykantos, keršto ir asmeninių meilės, draugystės, taip pat kitokių, plotmėse.

Lietuva literatūriniuose pasakojimuose apie kovas su vokiečių ordinu

Kovų su vokiečių ordinu epocha XX a. I pusės latvių literatūros kūriniuose atspindėta gausiai ir daugiopai. Šių kovų peripetijose atsiskleidžiantis Lietuvos ir lietuvių vaizdas irgi daugiopas: vienais atvejais panoramiškai platus, kitais – epizodiškas, net punktyriškas, vienur labiau paremtas istoriniais dokumentais, kitur – labiau ar visiškai autoriaus išmone. O prie šio vaizdo kūrimo yra prisidėję ir klasikais laikomi rašytojai, tarkime, tokie kaip Janis Akurateris (*Jānis Akuraters*, 1876–1937), Edvartas Virza (*Edvarts Virza*, tikr. *Jēkabs Eduards Liekna*, 1883–1940), Aleksandras Grynas (*Aleksandrs Grīns*, tikr. *Jēkabs Grīns*, 1895–1941), ir mažiau žinomi.

Lietuvių kunigaikščio vardu pavadintame Akuraterio apsakyme „Žvelgaitis“ („Svelgate“, 1920) vaizduojamas lietuvių žygis į Estiją. Tai istoriškai gana tiksliai ir meniškai paveiki vieno Henriko Latvio *Livonijos kronikos* (*Chronicon Livoniae*, XIII a.) epizodo parafrazė. Kronikos epizodas, kaip ir Akuraterio kūrinys, pasakoja apie 1205 m. vykusį tūkstantinės lietuvių kariuomenės žygį į estų žemes, pasibaigusį tos kariuomenės sutriuškinimu bendromis vokiečių ir žiemgalių pajėgomis jai jau grįžtant į Lietuvą iš Estijos. Pagrindinė apsakymo figūra yra „vadas kunigaikštis Žvelgaitis, jaunas kaip vilkas ir išdidus kaip girių vanagas“ (Akuraters 1924: T. 5, 329). Jis labai romantizuojamas, vaizduojamas stiprus, energingas, pernelyg pasitikintis savo jėgomis, o jo vedami lietuvių pulkai pradžioje pasirodo kaip nenugalimas siautulingas viesulas, praužiantis Estijos link pro jų paniškai bijančią bejėgę Rygą. Rygą, Žvelgaičio pavadinamą „ubagų buveine“, planuojama nusiaubti ir apiplėšti grįžtant namo.

Žiemgalos kunigaikštis Viesturas, pasipiktinęs, kad lietuviai jo žemes paverstę pravažiuojamu kiemu, susitaria su Rygos riteriais, miestiečiais ir sykiu su jais užpuola su dideliu grobiu ir estų belaisviais grįžtančius lietuvius. Pastarieji drąsiai kaunasi su Rygos vokiečiais, bet išsigąsta vėliau į mūšį netikėtai stojusių Viesturo vadovaujamų žiemgalių. Žvelgaitis šį išgastį išgyvena kaip didžiulę gėdą, jis nuleidžia ietį ir vienas vokiečių jį nukauna: „‘Gėda, gėda!’ šaukė Žvelgaitis, o jo kūną tąsė mirties konvulsijos. / Priartėję žiemgaliai nukirto jam galvą“ (ten pat, 333).

Apsakymo epilogas viduramžiškai kraupus. Žiemgaliai Tėrvetėje prikrauna į vežimus šimtus nukautų lietuvių galvų, tarp jų – ir Žvelgaičio, tada į tuos vežimus įkinko iš lietuvių atimtus arklius ir, Viesturo liepimu, paleidžia keliu, vedančiu Lietuvon. Pastarosios vaizdu, persiliejančiu į visų rytinių Baltijos žemių vaizdą, kūrinys ir užbaigiamas:

Vilkų staugsmas kitą naktį Lietuvoje buvo dvigubai stipresnis ir šurpesnis. Sykiu su vilkėmis staugė lietuvių žmonos. Jų kūnai po to dar ilgai kybojo ant virvių prie kiekvieno namo žiemos mėnesienoje. Jos nenorėjo, kad jų vyrai Dangun [*Dangusā*] keliautų vieni, todėl išėjo jų palydėti.

Ir vėl nuo Estijos iki pat Nemuno viskas skendėjo giliame žiemos miege. Tik Ryga it juoda dėmė tebebūpojo akinančiuose lyvių žemės sniegynuose (ten pat, 334).

Reikšmingas vaidmuo Lietuvai skiriamas ir Akuraterio tragedijoje *Viesturas, Žiemgalos vadas* (*Viesturs, Zemgales virsaitis*, past. 1920, išsp. 1921). Lietuva

ir vēl traktuojama kaip grēsmē Žiemgalai, kuri, pasak pagrindinio kūrinio herojaus Viesturo, yra atsidūrusi tarp dviejū girnū, Lietuvos iš pietū pusēs ir ordino iš šiaurēs: „Žinoki: Lietuva – tarsi prieš mus pakeltas kumštis“ (Akuraters 1925: T. 8, 144). Dēl to Viesturas atmeta ģ Tērvetēs pilģ atvykusio lietuviū pasiuntinio Algirdo (*Olģerts*) pasiūlymā vienytis kovai su vokiečiais, sakydamas, kad su jais žiemgaliai ir lietuviai gali sėkmingai kautis atskirai. Be to, net dukart pakartoja „Žvelgaityje“ nuskambėjusią mintģ, kad Žiemgala lietuviū kariuomenei nėra pravažiuojamas kiemas.

Iš dramos personāžū replikū ryškēja Lietuvos, kaip stiprios, ģtakingos, turtinģos šalies, paveikslas. Ataidi ir poetiško, lyriģsko požiūrio ģ jā motyvas, kurģ Akurateris labiausiai yra išplētoģs apysakoģe *Deganti sala* (*Deģoģa sala*, 1912). Tad jo kuriamas senovēs Lietuvos vaizdas grēsmingas, net prieģiģskas, tačiau sykiu romantiztuotas. Dar svarbu paģymēti, kad šis vaizdas daugiau („Žvelgaityje“) ar maģiau (dramoģe *Viesturas*) išsitenka pačios istorijos, jos šaltiniū nuģymētoģe paradigmoģe.

Šioģe paradigmoģe nelabai beiģsitenkantģ Lietuvos paveikslā pateikia Virza. Poemoģe *Karalius Nameitis* (*Karalis Nameitis*, 1924), kuriā latviū literatūros istorikai priskiria savo lyroepikos aukso fondui, virtuozģška pakylētos retorikos maniera apraģomas paskutinis žiemgaliū valdovo Nameiģio³ gyvenimo etapas. Istorģškai dokumentuota, kad jis 1281 m. pasitraukia ģ Lietuvā pas savo sājungininkā Traidenģ, tais pačiais metais vadovauja lietuviū žyģiui ģ Prūsijā prieš vokiečģū ordinā, po to žinios apie jģ nutrūksta, todēl spējama, kad jis tame žyģyje ųuvo.

Virzos kūrinyģe, antroģoģe jo pusēģe, šie ģvykiai apipinami tokia menine išmone, kad kai kurie esminiai Nameiģio gyvenimo momentai darosi istorģškai visiģškai neģtikimi. Su ordinui pralaimējusia žiemgaliū kariuomene pasitraukēģ ģ Lietuvā, Nameitis ryģtasi vesti nemylimā neģvardijamo lietuviū karaliaus dukrā Birutā. Pastaroģi veikēģa, kuri syģģ pavadinama „lietuviū princese“, kaip ir vedybos su ja, suprantama, yra lakios Virzos fantazijos vaisius. Vedybos esā reikalingos suvienyti žiemgaliū ir lietuviū jēgas tam, kad žiemgaliai, kurie yra vokiečģū išvyti ir gyvena išsislapstē miģkuose, galop „rastū keliā atgal ģ savo žemē“ (Virza 1924: 142). Lietuva, kaip sājungininkas, pasirenkama tik dēl būtinybēs, nes iki tol Nameiģio apie jā atsiliepiama panaģiai kaip dviejū girnū metaforoģe iš Akuraterio dramos: „[p]rieģ mus – vokiečģū vilkas, uģ mūsū – tyko Lietuvos lokys“ (ten pat, 118).

3 Uģ vardo formā Nameitis lietuviģškai ģprastesnēs yra Nameisis, Nameikis, Namējas.

Po vedybų tolesnis kūrinio siužetas klostosi taip: Nameitis kariauti į Prūsiją iškeliauja ne vien tik su lietuvių kariuomene, kaip liudija istoriniai šaltiniai, bet su jungtine žiemgalių ir lietuvių, ten didvyriškai kaunasi, žūva, išvydusi jo kūną iš sielvarto nusižudo ir žmona Biruta, galop jiedu abu iškilmingai sudeginami ant didžiulio laužo. Lietuvos charakteristika poemoje daugiausia pateikiama per Birutos paveikslą, per santykį su juo. Pvz., dar iki vestuvių Biruta pasakoja Nameičiui apie Lietuvos turtingumą, galybę ir didybę, jos XIII a. pabaigos geografines ribas nusakydama tiesiog neįtikėtinais dides:

Ten elniai šakotragiai žemaičių tamsaus miško
Rytai su Belovežo girios stumbrais susišaukia,
Vilnijimas ten upių toks melšvas ir ryškus [...]
Toliau už jų erdvė nusitęsia banguojančiais žolynais
Iki pačios Tauridės⁴, kur amžinas pavasaris (ten pat, 137).

Akivaizdu, kad Virza senovės Lietuvos paveikslui nepagaili ne tik gausių romantinių potėpių, bet ir vieno kito stipraus utopinio.

Sunku pasakyti, paveiktas Virzos poemos siužeto ar savarankiškai panašią asmeninę žiemgalių valdovo istoriją Lietuvoje kuria ir rašytojas Grynas. Jo dramos *Žiemgalos atgimimas* (*Zemgales atmoda*, 1937) antrasis veiksmas lokalizuojamas Krėvoje, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Traidenio pilyje. Traidenio kalbomis ir jo pilies kanklininkų dainomis aukštinamas narsusis Nameisis (dramoje Namėjas, *Namejs*) turi vesti Traidenio dukrą ir tapti jo įpėdiniu, būsimu Lietuvos valdovu. Tuo be galo džiaugiasi pilyje susirinkę visi aukštos kilmės lietuviai. Tačiau paskutinę minutę Namėjas paklauso pasiuntinio iš Žiemgalos, kuris sako, kad priešpaudą kenčianti jo tauta „kviečia tave atgal!“ (Grīns 1937: 18). Grįžęs į Tėrvetę, jis šlovinamas, vadinamas tautos vadu ir karaliumi, kūrinys baigiamas didingomis patriotinėmis scenomis ir į Rygą išžygiuojančios jo vadovaujamos kariuomenės daina, pranašaujančia, kad vokiečių ordinui tuoj ateis galas.

Ši meniškai silpna talentingo prozininko Gryno drama svarbi ne pati savaime, o dėl to, kad buvo pastatyta milžiniškoje lauko scenoje su grandiozinėmis kone natūralaus dydžio pilies dekoracijomis ir parodyta Jelgavoje 1937 m. rugsėjo 5 d. didžiosios derliaus šventės metu. Skaičiuojama, kad šventėje per

4 Krymo.

kelias dienas apsilankė apie 200 000 žmonių. Vadinasi, dramoje pateiktą senovės Lietuvos vaizdą matė tiems laikams neįprastai daug žiūrovų: tokios senovės Lietuvos, kuri tik ir laukia, tiesiog trokšta, kad jai pradėtų vadovauti ne lietuvis, bet didvyriškas žiemgalis Namėjas. Dar įdomiau tai, kad pastarasis personažas, tiesa, asociatyviai, tačiau istorinės retrospekcijos būdu visiškai akivaizdžiai buvo siejamas su minėtoje šventėje dalyvavusiu tuomečiu Latvijos prezidentu Karliu Ulmaniu (*Kārlis Ulmanis*, 1877–1942) neva kaip Namėjo pasekėju, jo darbų tęsėju XX amžiuje. Priminsiu, kad Ulmanis tuomet irgi plačiai vadintas tautos vadu.

Kadangi Grynai ir meistriškai valdė plunksną, ir puikiai išmanė istoriją⁵, visiškai aišku, kad dramoje *Žiemgalos atgimimas* kuriamą istorinės tiesos neatitinkantį deklaratyvų Namėjo gyvenimo siužetą su į jį įpintu išgalvotu Lietuvos istorijos epizodu reikia laikyti ne kūrybine nesėkme, o sąmoningai konstruojamu propagandiniu populiariosios kultūros produktu.

Gerokai meniškesnis senosios Lietuvos vaizdas iškyla jo apysakoje *Kryžiuočio dienos* (*Krustnescha gaitas*, 1921). Apysaka, parašyta kaip įmantri stilizacija, mėgdžioja XIII a. pabaigos kronikų manierą ir, anot paantraštės, pasakoja apie kryžiuočio „grafo Bertrano išgyvenimus Prūsiose, Livonijoje ir kitose šėtono tamsybėje dūstančiose žemėse“ (Grihns 1921: 1). Pastarosioms žemėms priskiriama Lietuva. Viskas perteikiama tarsi iš Kryžiuočių ordino pozicijų, tad į visus senųjų baltų kraštus žvelgiama labai neigiamai. Pvz., nuo bažnyčios atkritęs Lietuvos karalius Mindaugas vadinamas „vilku avių kailyje“, „smirdančiu ožiu“ (ten pat, 28). Po Bertrano kovų Prūsijoje aprašomi jo žygiai pietų Lietuvoje, nors ir trumpai, bet vaizdžiai papasakojant, kaip paimama ir sudeginama Dainavos pilis, kaip antpuoliu sunaikinama didžiausia „jotvingių, arba sūduvių“ pilis Kirsava (*Kirsawa*), ir tai buvęs „sūduvių [*sudaweeschu*] galas“ (ten pat, 39, 41). Pabrėžiama pilyse besiginančiųjų narsa: net moterys ir vaikai pasirinkę geriau žūti liepsnose nei patekti į krikščionių rankas. Ketinimas panašiai dorotis su žemaičiais baigiasi nesėkme, nes žemaičiai pasaloje užklumpa ir išžudo visą riterių pulką. Ten žūva ir pagrindinis pasakojimo herojus grafas Bertranas, kurio „kūnas trūnija bedievių žemaičių [*samogitu*] pelkėse“ (ten pat, 5). Ne vietovardinių, asmenvardinių ar panašių detalių, bet bendrosios istorinės logikos, istorinio kolorito prasme *Kryžiuočio dienose* Gryno kuriamas XIII a. pabaigos lietuvių (ir latvių) paveikslas yra daug patikimesnis, tikroviškesnis už tą, kurį jis pateikė dramoje *Žiemgalos atgimimas*.

5 Tai rodo jo istoriniai romanai, redaguotas fundamentalus keliatomis veikalas *Pasaulio istorija* (1929–1930), 1939 m. paskelbta monografija apie Švedijos karalių Karolį XII ir kiti jo darbai.

Dėmesio vertą XIV a. pradžios Lietuvos vaizdą skaitytojas išvysta 1935 m. pasirodžiusiame romane *Šlubojo siuvėjo gatvė (Klibā skrodera iela)*. Jį išleido tarpukario Latvijoje populiariais istoriniais nuotykių romanais, o sovietinėje Latvijoje jų ekranizacijomis pagarsėjęs aktorius Arvedas Michelsonas (*Arveds Mihelsons*, 1886–1961), savo literatūrinius kūrinius pasirašinėjęs Rutkų Tėvo (*Rutku Tēvs*) slapyvardžiu. Kūrinys dinamiškas, gerai apgalvota jo kompozicija, intriga, sumaniai vystomas siužetas. Lietuvos vaizdo centre – didžiojo kunigaikščio Gedimino figūra. Gediminas tiesiogiai veiksme nepasirodo, vaizduojamas tik kaip įtakingas užsceninis personažas, kuris pagrindiniame romano konflikte tarp Rygos arkivyskupijos, Rygos miesto, jo magistrato ir Livonijos ordino aktyviai palaiko rygiečius.

Palaikymas pirmiausia reiškiasi tuo, kad jis ginkluoja į Lietuvą pasitraukusius žiemgalius kovai su ordinu. Arkivyskupui ir magistratui Gediminas atsiunčia laišką, kuriame kaip pagrindinė galimos, būsimos pergalės prieš ordiną pasekmė įvardijama būtinybė grąžinti Žiemgalą „šios žemės gyventojams kaip atlyginimą už jų karinę talką ir kaip jų nuosavybę, duotą Dievo ir teisingumo“ (Rutku Tēvs 1935: 131). Išgalvotą žiemgališkąją liniją Rutkų Tėvas plėtoja ne tik per pateikiamą gana ilgą fikcinį Gedimino laišką⁶, bet ir vaizduodamas gausią karui besirengiančių emigrantų žiemgalių stovyklą prie pat Vilniaus. Vilnius apibūdinamas taip: „aukštai stūksojo didelė, puiki pilis, o apačioje slėnyje aplinkui plytėjo miestas, nors ir daug mažesnis už Rygą. Ir bažnyčių bokštai čia buvo, bet tiktai du ir visai žemi ir menki“ (ten pat, 117). Tik pačioje romano pabaigoje grįžtama prie istoriškai patikimos XIII a. pabaigoje Lietuvoje atsidūrusių žiemgalių ir jų vėlesnių santykių su lietuviais versijos: „jie susiliejo su draugiška brolių tauta – tapo lietuviais. [...] [jie] nepražuvo, bet išlieka šventoje, brangioje atmintyje – brolių tautos kraujyje“ (ten pat, 199).

Žiemgalių kovų su ordinu temos, kuri neišvengiamai pritraukdavo siauriau ar plačiau aktualizuojamą lituanistinį aspektą, ėmėsi ir mažiau žinomi latvių autoriai. Vienas tokių buvo Bauskėje gimęs rašytojas autodidaktas Jėkabas Jurevicius (*Jēkabs Jurevics*, 1895–1947). Jo romane apie Nameisio laikus *Žiemgaliai (Zemgaļi)*, (1928) lietuviškoji linija yra net keliasluoksni, aprėpianti karinio-politinio bendradarbiavimo, religinių-etnografinių papročių, asmeninės meilės plotmes, tačiau liekanti pasklida, neišraiškinga, kaip, beje, ir visas romanas.

6 Reikia priminti, kad yra žinoma ir apie realų (neišlikusį) Gedimino laišką Rygos magistratui, apie Gedimino prielankumą Rygai jai kovojant su ordinu.

Lietuvos, tiksliau, jos žemių, esančių kiek piečiau Raktuvės ir Sidabrės pilių, aprašymuose įdomiausia dalis yra pseudomitologija dvelkiantys įvairių apeigų epizodai, atsiradę kaip lakios autoriaus vaizduotės išdava. Juose, pvz., vaizduojami dievus ir tautos didvyrius šlovinantis, paskui ožį aukojantis „žilas vaidilutis [*vaidelotis*] su ažuolo vainiku ant galvos“; pasilinksminimų dievo Ragučio (*Ragutis*) namai; „senovės lietuvių šventikas“ Švalgonas (*Švalgons*), kuris laimina ir šventintu alumi tvirtina santuoką (Jurėvitsu [1928]: 47, 52, 76). Panašaus pobūdžio apeigų, pseudoapeigų scenos, siejamos ir su senovės latvių gentimis, ir su lietuviais, prūsais, buvo būdingos XIX a. latvių literatūrai. Tada jos atrodė savalaikės, natūralios, bet XX a. 3-o dešimtmečio pabaigoje tokie aprašymai, kokius pateikia Jurevicius, kaimynų grožinėje literatūroje jau priminė gerokai senstelėjusią egzotiką.

Geriau nei Jurevicius, tačiau irgi ne itin meistriškai romanisto plunksną valdė rašytojas, istorijos entuziastas Richardas Ērglis (*Rihards Ērglis*, 1881–1950). Senovės žiemgaliams jis yra skyręs net kelias knygas. Tai publicistinis veikalas *Žiemgalos nepriklausomybės istorija* (*Zemgales neatkarības vēsture*, 1936), kurį pats autorius laikė istoriniu tyrimu, ir trys romanai: *Viesturas* (*Viesturs*, 1936), *Vado dukra* (*Virsaiša meita*, 1939), *Žiemgalos valdovas* (*Zemgales valdnieks*, 1940). Visuose juose neišvengiama ir lietuviškoji tematika, kurią Ērglis istorijos požiūriu dažniausiai interpretuoja laikydamasis faktų ir objektyvios chronologijos, bet kartais nukrypsta ir į visiškai laisvas šios tematikos variacijas.

Pvz., romanas-kronika apie Viesturo epochą *Žiemgalos valdovas* pradeda mas Viesturo ketinimu pulti ir užkariauti Žemaitiją, nes jo gyvenimo tikslas esąs

sukurti didelę, galingą [Žiemgalos] valstybę, kurioje būtų suvienytos ne tikai mūsų gentys, bet ir brolių tautos – lietuviai, prūsai ir net galbūt lyviai. [...] Tada mūsų žemę skalaus ne tikai Lielupė, bet ir Gauja, Dauguva, Venta, Nemunas ir net Vysla [...], o mūsų sienos tada tęsis nuo estų iki lenkų, nuo rusų iki baltai putojančios jūros (Ērglis 1940: Nr. 14).

Toliau romane į veiksma įtraukiamas išgalvotas Žemaitijos kunigaikštis Daunaitis (*Dauņaitis*), kurio pilis pristatoma kaip nepaprastai stipri ir turtinga, o į ją patį kreipiamasi taip: „šlovingiausiasis kunigaikšti, kokio kito daugiau nėra visoje Lietuvoje: nei Aukštaitijoje, nei Žemaitijoje“ (ten pat, Nr. 25). Apskritai *Žiemgalos valdove* veiksmo ir personažų poelgių logika sunkiai nuspėjama, „šokinėjanti“, nors bendroji istorijos eiga ir Lietuvos vaizdas joje atspindėti gana

adekvačiai, apsisojant, tarkime, ties Žvelgaičio žygio į Estiją siužetu, Saulės mūšio siužetu.

Nemaža romano *Vado dukra* veiksmo dalis vyksta dabartinės Lietuvos teritorijoje: Raktuvės, Sidabrės pilyse, jų apylinkėse ir į pietus nuo jų. Tai laikas XIII a. pabaigoje, jau po Nameisio mirties. Žvelgiant analizuojamuoju aspektu, romanas specifiškas tuo, kad jame kuriamas ne kolektyvinis karinių sąjungininkų lietuvių, o kolektyvinis karinių sąjungininkų žemaičių paveikslas. Žemaičiai, prarasdami „pusketvirto šimto žuvusių“ (Ērglis 1939: 75), nesėkmingai šturmuoja ordinui priklausiusią Šventkalnio (*Svētkalna*) pilį Tērvetėje; kūrinyje ne kartą vartojamas žodžių junginys „žemaičių ir žiemgalių“ ar „žiemgalių ir žemaičių“, pabrėžiant jų vienybę. Tik autorius etnonimo vartojimo nesuderina su toponimo vartojimu, žemaičių lokaciją sistemingai vadindamas ne Žemaitija, bet Lietuva, pvz., „žemaičiai buvo patyrę nesėkmę ir jau iškeliavę atgal į Lietuvą“ (ten pat, 70). Be to, šiame romane, jo pabaigoje turbūt plačiausiai, išsamiausiai visoje XX a. I pusės latvių literatūroje ir gana dinamiškai, dramatiškai vaizduojamas žiemgalių pasitraukimas iš paskutinės jų pilies Sidabrės į Lietuvą. Tie vaizdai užbaigiami Ērgliui charakteringais publicistiniais pasvarstymais, nukreiptais į XX a. aktualijas: „nė vienas išvykėlis nesiruošė visiems laikams pasilikti Lietuvoje. Visi tikėjo tuoj sugrįšią į Žiemgalą [...] [bet] senosiose Raktuvės, Sidabrės ir Žagarės žemėse mūsų dienomis pirmiausia skamba lietuvių kalba“ (ten pat, 161, 162).

Iš Ērglio kūrinų apie XIII šimtmetį populiariausias ir istorijos traktuotės prasme konceptualiausias kelių leidimų sulaukęs romanas *Sēliai* (*Sēļi*, 1935). Bendrasis romano erdvėlaikio karkasas sukomponuotas pagal modelį, kurį siūlo Henriko Latvio *Livonijos kronika*, kelerius metus trunkančio veiksmo pradžią datuojant 1205 m., o veiksmo epicentru pasirenkant Sēlpilio pilį. Viena pagrindinių atramų romane kuriant lietuvių paveikslą, panašu, tapo ši kronikos frazė apie su Sēlpiliu tapatinamą pilį, kad ji „pagonims [lietuviams] visą laiką tarnavo kaip priebėga tiek puolant, tiek traukiantis“⁷ (Indriķis 2001: 99).

Romanas kaip tik ir pradėdamas džiaugsminga lietuvių ir sėlių puota Sēlpilyje po sėkmingo bendro žygio į lyvių žemes. Toji bendrystė, karinė ir kitokia, intensyviai vaizduojama kone iki pačios romano pabaigos. Pabaigoje, jau po pralaimėjimų ordinui, pripažįstama nauja, kitokia santykių su Lietuva politinė realybė: „Jei su mumis drauge bus lietuviai, visi kiti bus prieš mus“ (Ērglis 1935:

7 Cituojama iš latviško vertimo, nes jis tiksliau perteikia šią situaciją nei 1991 m. pasirodęs lietuviškasis Juozo Jurginio vertimas.

179), tais „kitais“ laikant latgalius, lyvius, ordiną. Lietuvius Ėrglis vaizduoja galingus, karingus, agresyvius, veržlius, bet nevieningus, pernelyg susiskaldžiusius. Vaizduoja ir kaip kolektyvinį personažą, ir atskirai portretuojamas realias istorines asmenybes, ir išgalvotus veikėjus lietuvius su atskiromis siužetinėmis jų linijomis. Iš istorinių asmenybių minėtini kunigaikštis Dangerutis ir Henriko Latvio kronikoje užfiksuotas eilinis lietuvių kareivis, 1207 m. gruodį dalyvavęs tėvynainių žygyje į Turaidos žemę ir Kalėdų dieną užėjęs apiplėšti Kubesėlės (*Kubesele*) bažnyčios. Tiek štai tokia dienos tikslumu imituojama kronikine konkretika, tiek vaizduotės diktuojamais bendraisiais bruožais Ėrgliui *Sėliuose* pavyksta sukurti istoriškai įtikimą XIII a. pradžios lietuvių, jų santykio su latvių žemėmis paveikslą.

Analizuojamajai temai svarbūs Ačio Keninio (*Atis Keiniš*, 1874–1961) eilėraštis „Stovi aukuras lietuvių žemėje“ („Stāv ziedoklis lietuvju zemē“, 1934) ir Janio Medenio (*Jānis Medenis*, 1903–1961) eilėraštis „Sargas prie Nemuno“ („Sargs pie Nemuna“, 1936). Svarbūs pirmiausia tuo, kad senovės Lietuvos istorija juose vaizduojama ne per santykį su savo tėvynės, jos genčių praeitimi, bet tiesiogiai. Keninio kūrinys skirtas poetizuoti Pilėnų žygdarbiui, kurį autorius vienareikšmiškai susieja su Punios piliakalniu. Valdovu ir kriviu vadinamo Margirio (*Marģis*) ir jo valdinių auka sukuriamas „tautos ilgesiu ir kančiomis“ (Keiniš 1934: 1063) išskeltas žemiškasis aukuras. Šis, žemiškasis, turi Punios piliakalnyje esančio lyrinio subjekto akimis regimą simbolinį nežemiškąjį antrininką:

Bet aukštyn nuo Nemuno kyla
 Alsavimas žemės kaip šventieji ūkai,
 Kaip Anapilio smilkalai:
 Debesyse dega aukuras – pilis (ten pat).

Ilgas baladiško pobūdžio eilėraštis „Sargas prie Nemuno“ yra išspausdintas eilėdaros formų novatoriaus ir virtuozo Medenio eilėraščių rinkinyje *Galybė* (*Varenība*, 1936), apdovanotame prestižine Latvijos kultūros fondo premija. Eilėraštis⁸ skirtas poetinei kunigaikščio Kęstučio apoteozei, o per heroizuotą jo portretą – apskritai senosios Lietuvos apoteozei. Bendrosiomis emocinės plotmės intonacijomis šis eilėraštis panašus į XIX a. latvių tautinių romantikų kūrinius

8 Jo vertimas į lietuvių kalbą publikuojamas latvių literatūrai skirtame žurnalo *Židinys* numeryje (1936, Nr. 4, p. 372–374). Vertė Bernardas Brazdžionis.

apie Lietuvos senovę, tačiau jame nebėra daugumai anų kūrinių būdingos intencijos į didingą Lietuvos praeitį žvelgti įtraukiu žvilgsniu, t. y. ją – tegul ir netiesiogiai – tam tikra dalimi laikant ir sava didinga praeitimi. Medenis išryškina XIV šimtmečio Kęstučio Lietuvos bendrumą ne su latviais, bet – su prūsais: liepsningas Kęstučio žvilgsnis sklendžia „virš visos Prūsijos“, o į ūkus panyrantį jo šešėlį

Pamato prūsai iš žemės dulkių,
Pamato žemaičiai nuo namų slenksčių,
Pamato aukštaičiai pro tamsius langus (Medenis 1936: 85).

Be Prūsijos, eilėraštyje dar akcentuojama Krėvos, Trakų sritys, Žemaitija ir su Birute saistomas pajūris, minint Kuršių marias, Juodkrantę, Klaipėdą, Palangą, visą šį visuminį Lietuvos ir Prūsijos vaizdą apgaubiant slėpiningo baladiško mistiškumo aura.

Kokiais netikėtais rakursais Latvijoje galėjo skleistis ir skeidėsi senosios istorinės Lietuvos, jos įvykių paveikslas, puikiai liudija įsidėmėtinas Adolfo Erso (*Ādolfs Erss*, tikt. *Ādolfs Rūniks*, 1885–1945) kūrybinės biografijos faktas. Jo penkiasdešimtmečiui skirtame straipsnyje rašoma:

Jau ilgokai rašytojas dirba prie didelio istorinio romano – *Latviai Žalgirio mūšyje* [*Latvieši Žaļģiras kaujā*], – tačiau kasdienis darbas neleidžia jam koncentruotis vien tik šia kryptimi. Romane vaizduojamas Žalgirio mūšis, kuriame mišri daugelio tautybių kariuomenė, vadovaujama lietuvių karaliaus Vytauto Didžiojo, sumuša vokiečių ordiną, ir [vaizduojami] senieji latviai, kurie irgi dalyvauja mūšyje ir prisideda prie palankios jo baigties (A. Č. [Čaks] 1935: 11).

Romanas, deja, nepasirodė. Publicistinėmis priemonėmis Lietuvos istoriją Ersas perteikia keliuose savo populiarių pažintinių knygų *Lietuva* (1930, II leidimas 1935) ir *Lietuvos keliais (Pa Lietuvos ceļiem, 1939)* skyriuose. O apibendrintą meninį tos istorijos vaizdą kuria eilėraštyje „Baltasis Lietuvos raitelis“ („Baltais Lietuvos jātnieks“).

Eilėraštis parašytas Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio proga ir publikuotas būtent 1938 m. vasario 16 d. anuomet pačiame svarbiausiame Latvijos dienraštyje *Naujausios Žinios (Jaunākās Ziņas)*. Baltasis raitelis, suprantama, yra Lietuvos herbo Vytis, kurį Ersas vaizduoja kaip sutelktinę Lietuvos

valios ir galios figūrą, pergalingai keliaujančią per amžius, per svarbiausius istorinius įvykius (minimi Saulės, Žalgirio mūšiai):

Žemaičiai, aukštaičiai, prūsai ir lenkai,
 Žiemgalos Nameisio sakalai šaunieji –
 Visi buriasi aplink raitelį baltąjį,
 Kad būtų amžiams įveikta kryžiuočių kiltis (Erss 1938: 10).

Toji figūra per istoriją keliauja iki pat Lietuvai lemtingų 1918 m. ir dar toliau – iki dabarties, iki valstybės dvidešimtmečio jubiliejaus. Eilėraštis ištęstas, jame netrūksta tuštoko patoso ir deklaratyvumo, tačiau yra ir įdomių sprendimų, pvz., ietį prieš slobiną iškėlusio šventojo Jurgio, jo intencijų ir darbų gretinimas su baltuoju raiteliu, su jo pašaukimu, darbais.

Išvados

Atidesnis imagologinis žvilgsnis į XX a. I pusės latvių literatūrą rodo, kad senovės Lietuvos tema joje dažna, populiari. Tiesa, tiesiogiai senosios Lietuvos istorijai skirtų kūrinių yra mažiau, nei jų būta XIX a. latvių literatūroje, tad ši istorija daugiausia perteikiama per Latvijos praeities, santykio su ja prizmę, tačiau perteikiama plačiai ir reprezentatyviai. Plačiausiai ji atsiskleidžia kūrinuose, kurių pagrindinis vaizduojamasis objektas – senoji Žiemgala, jos raida, iš istorinių šaltinių žinomos ar išgalvotos jos asmenybės.

Ankstesnį heroizuotą, romantizuotą, net mitologizuotą Lietuvos senovės paveikslą, su kuriuo iš dalies tapatintasi, siekiant jį pateikti ir kaip bendrabaltiška savą, XX a. latvių literatūroje keičia objektyvesnis, realistiškesnis, įvairiapusiškesnis Lietuvos vaizdas. Baltiškosios brolystės ar tiesiog kaimyniškos draugystės, vienybės teminė linija tebėra išlaikoma, tačiau paraleliai funkcionuoja ir lietuvių, kaip priešiškos, pavojingos jėgos, vaizdavimas. Atsiranda nors ir ne itin tikslus, bet ryškesnis lietuvių diferencijavimas istoriniu-etniniu pagrindu, į kūrinių veiksma ar bent jo foną įtraukiant žemaičius, Žemaitiją, rečiau – Aukštaitiją. Greta istoriškai patikimų lietuviškų realiųjų išskyla ir visiškai pramanytos, fikcinės, vis dėlto senosios Lietuvos vaizdo visuma, išskyrus vieną kitą atvejį, bendraisiais kontūrais atitinka istorijos mokslo brėžiamą paradigmą.

Latvių skaitytojas į senovės Lietuvos tematiką kūrinuose „įvesdinamas“ natūraliai, t. y. beveik niekada neduodant kokių nors papildomų paaiškinimų išnašose ar kitais būdais, pvz., kas tokie buvo Žvelgaitis, Traidenis, Gediminas, kas nutiko Pilėnuose ir panašiai. Tai liudija, kad tuomet Latvijoje egzistavusiame, dar iš XIX a. paveldėtame istorinės kultūros, literatūros kode senoji Lietuva užėmė reikšmingą vietą ir jos realijos rašytojų dažniausiai buvo pateikiamos, o skaitytojų priimamos kaip iš anksto žinomos.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- A. Č. [Aleksandrs Čaks] 1935. „Ādolfs Erss 50 gados“, *Rīts*, birželio 9, 11.
- Akuraters Jānis 1923–1925. *Kopotī raksti*, 5, 1924; 8, 1925.
- Beller Manfred 2006. *Eingebildete Nationalcharaktere: Vorträge und Aufsätze zur literarischen Imago-logie*, hg. von Elena Agazzi, Göttingen: V&R unipress.
- Butkus Vigmantas 2018. *Literatūrinė baltistika: Samprata, raida, perspektyvos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Ērglis Richards 1935. *Sēļi*: Vēsturisks stāsts, Rīga: A. Gulbis.
- Ērglis Richards 1939. *Virsaīša meita*: Vēsturisks stāsts, Rīga: A. Gulbis.
- Ērglis R[ihards] 1940. „Zemgales valdnieks: Vēsturisks romāns-kronika“, *Tēvijas Sargs*, Nr. 14–19 ir 21–29.
- Erss Ādolfs 1938. „Baltais Lietuvas jātnieks“, *Jaunākās Ziņas*, vasario 16, 10.
- Grihns A[leksandrs] 1921. *Krustnescha gaitas*, Rīgā?: „Leta“.
- Grīns A[leksandrs] 1937. *Zemgales atmoda*: 13. gadsimta vīzija 5 ainās, Rīga: Valters un Rapa.
- Gulbis Ansis 1935. „Gaidis: Vēsturisks stāsts“, *Dzintene un Pasaule*, 17, 515–517; 18, 545–548.
- Indriķis 2001: *Indriķa hronika*, no latīņu valodas tulkojis Ābrams Feldhūns, Rīga: Annele.
- Jurēvītcu Jēkabs [1928]. *Zemgaļi*: Vēsturisks romāns par senlatvju cīņām ar sakšu bruņiniekiem, [Rīga]: Nākotnes Sieviete.
- Ķeniņš Atis 1934. „Stāv ziedoklis lietuvju zemē“, *Daugava*, 12, 1063.
- Kubilius Vytautas, Nastopka Kęstutis 1974. „Lenkų romantizmas ir baltų literatūros“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 13: *Lietuvių poetikos tyrinėjimai*, Vilnius: Vaga, 277–310.
- Medenis Jānis 1936. „Sargs pie Nemuna: Leišu baigu-dziesma“, in: Idem, *Varenība*: Dzejas, Rīga: A. Gulbis, 82–86.
- Nastopka Kęstutis 1971. *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*, Vilnius: Vaga.
- Rutku Tēvs (Arveds Mihelsons) 1935. *Klibā skrodera iela*: Vēsturisks romāns no senās Rīgas XIV. gs., Rīga: Grāmatu Draugs.
- Saiva Jēkabs 1935. „Vilku lauks“, *Daugava*, 2, 97–108.
- Saiva Jēkabs 1937. „Birkas baloži“, *Aizsargs*, 3, 200–203; 4, 282–284; 5, 354–356; 6, 437–439.
- Veselis Jānis 1929. *Trīs laimes*: Romāns, [Rīga]: Valters un Rapa.
- Virza Edvarts 1924. „Karals Nameitis“, in: Idem, *Poemas*, Rīgā: Latvju Kultūra, 105–155.

Gauta 2023 03 29
Priimta 2023 04 24